

ІНТЕГРОВАНЕ САМОПРОЄКТУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ – МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНОГО НАВЧАННЯ

INTEGRATED SELF-PROJECTING OF ENTREPRENEURSHIP COMPETENCE FOR STUDENTS – FUTURE ECONOMIES MEANS OF INTERACTIVE EDUCATION

У статті розглянуто теоретичні аспекти персоналізованого проектування й автодидактики як засобів формування підприємницької компетентності у процесі професійного навчання майбутніх фахівців-економістів. Висвітлено зміст підприємництва в концепції австрійської економічної школи – як постійну готовність досліджувати, відкривати, створювати чи виявляти нові цілі й засоби, щоб змінити сьогодні й досягти соціально значущих цілей у майбутньому. Наведено основні характеристики підприємницьких знань, які мають не науковий, а суб'єктивний і практичний характер та ключове значення для підприємницької діяльності.

Наголошено на тому, що формування підприємницьких якостей і поведінки ефективно здійснюється за наявності фіксованої мети, що визначає вибір відповідних способів її реалізації. Обґрунтовано думку, що здатність до професійного цілепокладання можлива за наявності професійної мотивації та системи ціннісних переконань. Розкрито суть інтегрованого проектування підприємницької компетентності в контексті автодидактики.

Подано зміст і структуру цифрової компетентності (знання, навички, ставлення), їхні можливості для інтегрованого проектування підприємницьких якостей майбутнього фахівця – економіста. Акцентовано значення нарративного підходу для інтегрованого самопроектування та формування підприємницької компетентності студентів. Висвітлено використання методів інтерактивного мультимедійного навчання на засадах нарративного підходу для формування підприємницької компетентності студентів.

Проаналізовано зміст цифрової компетентності та представлено можливості цифрових технологій для реалізації суб'єктно-продуктивної парадигми професійної освіти і формування підприємницької компетентності засобами інтегрованого навчально-професійного проектування за двома напрямками: створення квазіпрофесійного продукту і розроблення моделей підприємницької поведінки, професійно значущих якостей і навичок у процесі фахової підготовки студентів – майбутніх економістів.

Ключові слова: професійна підготовка студентів, економічна освіта, підприємницька компетентність, цифрова компетентність, підприємницька креативність, інтегроване проектування, самопроектування, нарративний підхід, інтерактивне навчання, цифровий навчальний нарратив.

The article deals with the theoretical aspects of personalized design and auto didactics as a means of forming entrepreneurship competence in the process of professional training of future economists. The content of entrepreneurship in the concept of the Austrian Economic School is highlighted as a constant readiness to explore, discover, create or identify new goals and means to change the present and achieve socially meaningful goals in the future. The main characteristics of entrepreneurial knowledge are given, which are not scientific, but are subjective and practical and are of key importance for the activity.

It is emphasized that the formation of entrepreneurial qualities and behavior is effectively carried out according to the fixed purpose goal, which determines the choice of appropriate methods of its implementation. It is substantiated that the capacity for professional integrity is possible in the presence of professional motivation and a system of values beliefs. The essence of the integrated design of entrepreneurial competence in the context of auto didactics is revealed.

The content and structure of digital competence (knowledge, skills, attitude), their possibilities for integrated designing of entrepreneurial qualities of the future specialist – economist are presented. The importance of the narrative approach for integrated self-design and the formation of entrepreneurial competence of students is emphasized. The use of methods of interactive multimedia learning on the basis of a narrative approach for forming entrepreneurial competence of students is illustrated.

The content of digital competence and the possibilities of digital technologies for the implementation of the subjective and productive paradigm of vocational education and the formation of entrepreneurial competence by means of integrated educational and professional design in two directions: the creation of a quasi-professional product and the development of entrepreneurial behavior models, professionally significant qualities and skills in the process of professional training students – future economists.

Key words: professional training of students, economic education, entrepreneurship competence, digital competence, entrepreneurial creativity, narrative approach, interactive learning, digital educational narrative.

УДК 378.14

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-14-1-4>

Баніт Ю.С.,

аспірант кафедри педагогіки та психології

Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

Постановка проблеми в загальному вигляді. У сучасних умовах динамічного розвитку суспільства у студентів – майбутніх економістів актуалізуються потреби формування їхніх навичок громадянської активності в пізнанні світу й конструюванні

соціально-економічного середовища, розширення способів мислення, набуття конструктивно-діяль-нісних умінь щодо створення соціально значущих смислів і проєктів, інтеграції суспільних ресурсів для саморозвитку та професійної самореалізації

тощо. Велике значення для досягнення вказаних цілей майбутніх випускників закладів вищої освіти має формування підприємницької компетентності у процесі професійного навчання, що передбачає модифікацію особистісних цінностей, якостей і поведінки індивіда.

Існує поширена думка, що підприємництво є рушійною силою економіки та суспільства [9, с. 4]. Підприємництво приносить користь на рівні індивіда і спільнот, надаючи відчуття особистої задоволеності й досягнень, водночас сприяє сталому розвитку і зростанню.

Підприємницька компетентність майбутнього фахівця є необхідною складовою частиною результатів професійного навчання, про що йдеться в законодавстві України [8], директивах і рекомендаціях Ради Євросоюзу з питань розвитку освіти протягом усього життя [9; 14].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема підприємницької компетентності та її формування засобами дидактичних технологій відображена у працях багатьох учених. Зокрема, про зміст і структуру підприємницької компетентності студентів – майбутніх фахівців ідеться в дослідженнях Ю. Білової, Б. Вяткіна, А. Гейлик, П. Лазур, Ю. Пачковського, М. Стрельнікова, О. Шапрана й ін. Як зазначають І. Унгурян і Н. Куриш, «підприємливість – це риса особистості, засадами якої є настанова на постійний пошук нових можливостей за межами наявних ресурсів, саморозвиток та самореалізацію, ефективна діяльність в умовах невизначеності. Її результатом стає створення та реалізація об'єктивно або суб'єктивно нових ідей, технологій і соціальних проєктів. Підприємлива особистість наділена творчим потенціалом, здатністю до інновації та готовністю ризикувати, а також планувати та керувати проєктами для досягнення поставленої мети. Це допомагає людині зрозуміти суть власної діяльності та не упустити можливості досягти чогось <...>» [13, с. 101].

Психолого-соціологічний аспект підприємництва та підприємницької поведінки досліджували багато вчених, зокрема: Дж. Годселл, А. Кудінова, Т. Кохран, Т. Кулаковський, Д. Мак-Кліланд, А. Мартінееллі, Т. Светенко, Уерта де Сото й ін. Різні аспекти формування підприємницької компетентності у процесі навчання учнів і студентів висвітлено в публікаціях Н. Баловсяк, А. Ігнат'єва, Г. Ковальчук, Т. Матвєєвої, В. Орлова, Н. Побірченко, О. Проценко, О. Сулаєвої та ін.

Актуальними для нашого дослідження є публікації з питань конструктивізму і суб'єктивних реальностей в економіці (П. Бергер, Т. Лукман, В. Попков, Є. Стрижак), змісту і суті підприємництва (Уерта де Сото), розвитку творчості у професійній підготовці (Н. Бреднева, С. Булавенко, А. Губенко, Д. Кохановська, Л. Корольова), самопроєктування і саморозвитку особистості у процесі навчання (Р. Ділтс,

Т. Епстайн, О. Зазимко, Н. Мушинська, М. Смульсон, Н. Чепелева), використання методу проєктів у навчанні майбутніх економістів (Г. Ковальчук, В. Майковська, І. Унгурян, Л. Єрмолаєва), інтегративного підходу (Т. Бодрова) та ін.

У сучасному освітньому середовищі актуалізується необхідність використання в навчанні студентів – майбутніх економістів соціально-психологічних ресурсів дидактичних технологій для формування підприємницької компетентності, що передбачає модифікацію особистісних цінностей, якостей і поведінки індивіда.

З урахуванням вищезазначеного вбачається актуальним дослідження моделей і засобів формування підприємницьких рис майбутнього фахівця у процесі професійної підготовки у вищій освіті. Водночас необхідно навчати студента бути активним творцем свого майбуття, суб'єктом змісту своєї навчально-продуктивної діяльності й моделювання власної професійно-підприємницької поведінки в суспільно-економічному середовищі..

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на численні наукові здобутки дослідників, у процесі формування підприємницької компетентності виникає багато труднощів, зумовлених розмаїттям підходів до визначення змісту, структури і функцій підприємницької компетентності фахівця в сучасній економіці, отже, цілей і методів навчання підприємливості в контексті автодидактики у професійній підготовці студентів. Відсутні спеціальні дослідження щодо застосування цифрових технологій і нарративного підходу для формування підприємницької компетентності у процесі навчання майбутніх економістів.

Мета статті – висвітлити теоретичні аспекти формування підприємницької компетентності студентів – майбутніх економістів засобами самопроєктування (автодидактики) й інтерактивного мультимедіа-навчання на основі цифрової грамотності.

Виклад основного матеріалу. Навчання підприємливості в сучасних умовах є актуальним напрямом розвитку освіти і стає пріоритетом політики Європейського Союзу (далі – ЄС) [9, с. 4–5]. Водночас із розвитком підприємництва зростає інтерес до освітніх програм для заохочення й виховання індивідуальної підприємливості. Це сприяє формуванню підприємницького мислення в суспільстві, створенню нових підприємств, ефективному використанню творчого потенціалу і наявних знань та вмінь фахівців.

У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. [8] підкреслено, що найважливішим для держави в сучасних умовах є: виховання людини інноваційного типу мислення, проєктування акмеологічного освітнього простору з урахуванням інноваційного розвитку освіти, запитів особистості, потреб суспільства і держави; поєднання освіти з наукою та виробни-

цтвом із метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного й інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях; забезпечення особистісного розвитку людини згідно з її здібностями і потребами на основі навчання протягом життя. Для реалізації цих завдань необхідні фахівці XXI ст., яким притаманні такі риси, як творчий підхід, критичне мислення, здатність вирішувати проблеми, проявляти ініціативу і наполегливість, працювати спільно для планування й управління проектами, які мають культурну, соціальну або фінансову цінність. Зазначені риси і якості є складовими частинами підприємливості та підприємницької компетентності, вони характеризують особистість із підприємницьким мисленням, здатністю до підприємницької творчості, критичного і конструктивного сприйняття суспільного розвитку.

Підприємливість у документах Ради ЄС віднесена до ключових компетентностей (що охоплює пошук можливостей, ініціативність, творчий потенціал, новаторство, готовність до ризику й відповідальності) [14].

Водночас зауважимо, що зазначені підприємницькі якості учня чи студента можуть бути сформовані й розвинуті у процесі освіти і професійного навчання, але їх виявлення та реалізація можливі тільки за певних чинників: по-перше, ціннісних орієнтацій і готовності до підприємницької діяльності; по-друге, в умовах безпосередньої або квазіпрофесійної діяльності специфічного виду, яким є підприємництво. Тому в сучасних умовах економічної освіти перед викладачами постають системні комплексні завдання: сприяння студентам у визначенні й формуванні їхніх особистісних якостей підприємницького спрямування; розроблення методичних систем для формування підприємницької компетентності; розвиток ціннісних орієнтацій щодо підприємництва та мотивація студентів до самореалізації через соціально-економічні ресурси підприємництва. Як зазначають автори теорії динамічного навчання Р. Ділтс, Т. Епстайн [4], здібності людини приєднують переконання та цінності до її поведінки: їх наявність без здатності трансформувати їх у поведінку робить їх банальністю, і навпаки, прояви поведінки без їхнього обґрунтування переконаннями і цінностями перетворює їх на прості рефлекси.

На нашу думку, формування підприємницької компетентності повинно відбуватися водночас двома паралельно-послідовними процесами: формування підприємницьких якостей особистості (поведінка, риси, ставлення тощо) і навчання підприємництву як діяльності (знання, навички, технології, засоби діяльності тощо). Адже без особливого комплексу особистісних якостей знання

підприємницьких технологій не матимуть продуктивної реалізації, але й розвиток підприємницьких рис сам собою не гарантує здатності до їх професійного застосування. Початок підприємницької діяльності потрібно сприймати як персональний вольовий акт самовизначення. У цьому прояві підприємець виступає як *індивід* – носій специфічних уроджених і набутих персоналізованих ознак; *особистість* – носій комплементарної системи ставлення до світу, суспільства і себе, що виражене в інтересах, очікуваннях, мотиваціях і цінностях; *суб'єкт* – учасник предметної діяльності, спрямованої на практичний результат [10].

У чому специфіка підприємництва в сучасних умовах? Згідно з визначенням австрійської економічної школи, підприємництво в загальному розумінні збігається з людською діяльністю [12, с. 25–33]. Тобто в діях будь-якої людини, спрямованих на трансформацію сьогодення й досягнення цілей майбуття, міститься елемент підприємництва. Як зазначає Уерта де Сото, етимологічно термін «підприємство» (ісп. “*empresaria*”) – синонім дії, що означає: виявляти, бачити, охоплювати, сприймати, усвідомлювати, здійснювати якесь соціально значуще дійство. Концепція підприємства нероздільно пов'язана з підприємливістю, що являє собою постійну готовність відкривати, створювати чи виявляти нові цілі, можливості й засоби їх досягнення й отримання вигоди. Це передбачає модифікацію знань суб'єкта, що діє, виявлення інформації, якою раніше не володів, трансформацію всього контексту наявних знань про умови діяльності. Основними характеристиками підприємницького знання є такі: 1) це знання не наукове, а суб'єктивне і практичне; 2) це знання ексклюзивне; 3) воно розсіяне серед інших; 4) воно здебільшого неявне і не артикульоване; 5) це знання, створюване *ex nihilo*, з нічого, завдяки прояву підприємливості; 6) це знання може передаватися неусвідомлено через складні соціальні процеси. Практичними в цьому контексті є будь-які знання, які не можуть бути представлені у формалізованому вигляді, а набуваються на практиці, у процесі діяльності в різноманітних ситуаціях [12, с. 25–33].

З урахуванням специфічності підприємницьких знань, що зумовлюють реалізацію підприємницької діяльності, можемо стверджувати, що підприємницька компетентність, як результат життєвого досвіду і навчання, завжди має персоналізований характер і не може бути уніфікованою і стандартизованою у процесі професійної підготовки. Отже, перед викладачем постає важливе завдання – створювати психолого-педагогічні умови для самопроєктування студентами своїх власних фахово значущих умінь і якостей. Самопроєктування відображає тенденції форсайт-технологій для побудови стратегій майбутнього особистісного та соціально-економічного розвитку з метою ідентифікації зон

стратегічного дослідження та появи нових високих технологій, що можуть приносити найбільші економічні й соціальні вигоди (Г. Ковальчук).

Дослідники розглядають самопроєктування як здатність особистості діяти, виходячи із власного задуму, проєкту щодо свого майбутнього (життєвий проєкт) та власної особистості (особистісний проєкт), що є однією із провідних детермінант здійснення життєвих планів і намірів (Н. Чепелева, М. Смульсон, О. Зазимко, С. Гуцол). Воно базується на інтерпретації й осмисленні попереднього особистого і соціокультурного досвіду та створенні власного смислового простору, що є вагомим чинником розвитку особистості. Самопроєктування передбачає створення життєвої програми, обрання перспективи і способів забезпечення особистісного зростання, втілення їх в особистісному проєкті й у проєкті власного життя, що є центром смислоутворення, дозволяє вибудувати стратегії та втілити їх у життєвих практиках [11, с. 5–7].

Самопроєктування ми вважаємо різновидом дидактичних проєктів, що є серед ефективних методів формування підприємницької компетентності студентів (Г. Ковальчук, В. Майковська). «Проєкт – це неповторна, нерутинна, унікальна діяльність у межах установлених термінів, бюджету і механізму реалізації. Під проєктом розуміють логічну сукупність заходів, котрі здійснюються для досягнення поставлених цілей. Проєктна діяльність студентів будується як серія взаємопов'язаних проєктів, що впливають із тих чи інших життєвих завдань. Вона є сполучною ланкою між теорією і практикою у процесі професійної підготовки» [7, с. 174].

Самопроєктування в нашому дискурсі реалізується на принципах інтерактивності, автодидактики і конструктивного навчання, коли студент стає активним суб'єктом і творцем результатів своєї пізнавальної діяльності, обирає способи і шляхи досягнення навчально-професійних цілей. Адже підприємливості можна навчати різними методами, тут немає одного рішення для всіх ситуацій і умов [9, с. 4–5]. Інтерактивні методи забезпечують динамічну взаємодію всім учасникам навчання, які залучені у процес пізнання, мають можливість виражати розуміння і рефлексію щодо своїх знань. Значною мірою цьому сприяє використання технологій інтерактивного навчання засобами ІКТ на засадах нарративного підходу, які мають значні можливості для саморозвитку студентів у навчанні, активізації творчих процесів, формування професійних компетентностей, розкриття пізнавального і творчого потенціалу майбутніх фахівців, формування їхньої цифрової компетентності [6; 14]. Застосування нарративного підходу в навчанні студентів – майбутніх фахівців засобами ІКТ сприяє формуванню їхньої цифрової компетентності, медіа- й інформаційної грамотності, що є необхідними результатами

сучасного професійного контекстно-евристичного навчання [6]. Мета нарративних практик – створити простір для розвитку різноманітних бажаних історій для того, щоби почувати себе здатним впливати на власне життя, бути автором свого становлення і самореалізації, із залученням своїх значущих людей у спільноту підтримки.

Ефективним різновидом навчального проєктування є персоналізовані мультимедіа-проєкти із цифровими навчальними нарративами, якими є всі види сюжетних квазіпрофесійних оповідей, створені та передані за допомогою цифрових технологій (ІКТ і мультимедіа) [6].

Оскільки створення автопроєкту у процесі масового навчання – досить складна річ, під час нашої роботи зі студентами 1–2-х курсів – майбутніми економістами ми пропонували їм виконати персоналізовані проєкти для вигаданих персонажів (літературні герої), які потрапляють у незвичні для них ситуації та вимушені до самозайнятості (різновид підприємництва). Студенти отримували завдання описати відомі риси своїх персонажів, скласти про них усно або письмово професійну історію (нарратив), проаналізувати, як особистісні якості впливають на їхню ефективність у роботі та спілкуванні, що в собі потрібно змінити. На завершення завдання студенти виконували цифровий навчальний нарратив (комікс, відеосюжет або постер), де зображено розгортання подій із героєм: від появи труднощів і цілей до трансформації особистісних рис і соціальної ситуації. Тут реалізується також соціальна творчість студента (Л. Єрьоміна), що передбачає самостійність та ініціативність, прояв громадянської компетентності, сприяє розумінню значущості соціальних дій, зорієнтованості на суспільно значущий результат для перетворення соціально-економічної дійсності.

Висновки. Формування підприємницької компетентності як ключової є необхідним результатом професійного навчання студентів у вищій освіті. Серед важливих індикаторів і складників його досягненості вказано: розвиток підприємницького мислення, підприємницьку поведінку, допитливість, самостійність, ініціативність, творчий потенціал, колективізм тощо. Ці показники мають персоналізований характер і не можуть бути досягнуті директивними методами. Тому все більшого значення для формування рис підприємливості набуває самопроєктування засобами автодидактики із застосуванням мультимедіа-навчання на засадах нарративного підходу. Це забезпечує вираження персоналізованого розуміння студента щодо цілей і завдань підприємницької поведінки в певній соціально-економічній ситуації.

У зв'язку із цим актуальними є подальші дослідження застосування інтегрованих проєктів на засадах автодидактики для формування підприємницької компетентності студентів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бреднева Н. Профессионально-творческое развитие будущего специалиста в условиях интегрированной проектной деятельности. *Символ науки : международный научный журнал*. 2016. № 3. С. 33–36.
2. Булавенко С. Формування ціннісних орієнтацій як основи соціальної активності учнів. *Молодь і ринок*. 2019. № 3 (170). С. 114–119.
3. Вяткин Б., Ротманова Н. Предприимчивость в структуре индивидуальности будущего специалиста и ее формирование в процессе обучения в вузе. *Фундаментальные исследования*. 2008. № 8. С. 74–75.
4. Дилтс Р., Эпстайн Т. Динамическое обучение. Перев. с англ. А. Рунихина. Воронеж : НПО «МОДЭК», 2001. 416 с.
5. Еремина Л. Соотношение креативности и социальной активности студентов в социально-преобразующей деятельности. *Известия Саратовского университета. Серия «Аксология образования. Психология развития»*. 2015. Т. 4. Вып. 2. С. 155–158.
6. Ковальчук Г., Баніт Ю. Використання цифрових навчальних наративів для формування адаптивної компетентності студентів – майбутніх економістів. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2018. Т. 64. № 2. С. 152–169.
7. Майковська В. Проектна діяльність студентів як засіб формування підприємницької компетентності майбутніх фахівців. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. Серія «Педагогічні науки». 2017. Вип. 33. С. 172–181.
8. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 р., схвалена Указом Президента України від 25 червня 2013 р. № 344/2013.
9. Обучение предприимчивости как ключевой компетенции. Уровень 2 ISCED / Эфка Хедер, Майя Любич, Ловро Нола. Юго-Восточноевропейский центр обучения предприимчивости. Загреб, Хорватия. 84 с.
10. Підприємництво, торгівля, біржі в процесі соціально-економічного розвитку : монографія / І. Гонтарева та ін. ; за заг. ред. І. Гонтаревої. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2018. 156 с.
11. Самопроектвання особистості у дискурсивному просторі : монографія / Н. Чепелева та ін. ; за ред. Н. Чепелевої. Київ : Педагогічна думка, 2016. 232 с.
12. Уэрта де Сото Х. Австрийская экономическая школа : рынок и предпринимательское творчество / под ред. А. Куряева. Пер. с англ. Б. Пинскера. Челябинск : Социум, 2009. 202 с.
13. Унгурян І., Куриш Н. Формування ключової компетентності підприємливості та ініціативності у навчально-виховному процесі загальноосвітнього навчального закладу. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи : збірник наукових праць*. Серія «Педагогіка». 2016. № 2. С. 99–102.
14. Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning (Text with EEA relevance) (2018/C 189/01).